

FÓTHI VIRÁG MERCÉDESZ

VÁLTOZATOK ÉNEKELT VERSRE

A versek megzenésítésével kapcsolatban rengeteg kérdés merülhet fel. Hogyan készítsük el a megzenésítést? Ragaszkodunk kell-e a kiválasztott költemény eredeti formájához? Van-e sikeres recept a versek megzenésítéséhez? Miért szükséges egyáltalán zenébe foglalni a költő szavait?

A feltett kérdésekre nehéz egyértelmű válaszokat találni. Egy szöveg megzenésítése és interpretálása összetett feladat a zeneszerző és az előadó számára is. Mindenekelőtt érdemes foglalkozni azzal, hogy milyen céllal jön létre, és milyen alkalommal kerül bemutatásra az alkotás. Lehet építeni a szöveg fő mondanivalójára, érzelmi hatására, ritmusosságára, ugyanakkor az azt megalkotó költő iránti tisztelet is kinyilvánítható az újraalkotás által. Az eredeti vers szövegének ismerete azonnali rokonszenvet kelt a hallgatóban az abból készült zene irányába. Amennyiben egy versre már több sikeres változat született, féltő, hogy az újabb feldolgozás már nem fog kellő mélységgel hatni a hallgatóságra. Azonban sokszor az újfajta megközelítés miatt kerül a megzenésített vers a figyelem középpontjába, és válik a közönség kedvencévé. Amikor egy kortárs verset zenésítenek meg, fennáll a lehetősége annak, hogy az előadás pillanatában széles körben még nem ismert maga az eredeti alkotás, így a zeneszerző munkája is hozzájárul a versről kialakuló vélemények formálásához.

SZEREPKÖRÖK

A zeneszerző feladata a szöveges tartalom és az érzelmi üzenet zenei formába való foglalása. A zeneszerzőnek először meg kell értenie a szövegben rejlő üzenetet, érzelmet, hangulatot. Mindeközben figyelembe kell vennie a vers struktúráját, a rímeket, a szótagszámot, a hangsúlyokat és az intonációkat, hogy a zenei alap megfelelően illeszkedjen a szöveghez, és a dal dallamvilága és hangzása a vers érzelmi töltetével harmonizáljon. A zeneszerzőnek gondoskodnia kell arról is, hogy a zenei alap a vers szövegét kiegészítse, az érzelmeket kiemelje, ne pedig zavarja vagy túlírja azokat. Rendelkezhet arról is, hogy a vers szövegét meghagyja eredeti formájában, vagy átalakítja azt.

Az előadóművésznek a zenei élmény átadásában van fontos szerepe. Nemcsak a vers írójának, hanem a zenei változat előadójának is fejlett és gazdag érzelmi világgal kell rendelkeznie a lírikus mű mélyreható interpretálásához. Az érzelmeket és érzéseket pedig az énekhang és a hangszerek játéka mellett nonverbális kommunikációval is segíti átadni.

A megzenésített versek esetében az előadó és a zeneszerző többnyire ugyanaz a személy. Az előadó és a zeneszerző egybeesése lehetővé teszi az egyén számára, hogy nagyobb kreatív kontrollt gyakoroljon a munkájára, és lehetőséget ad arra, hogy az ő saját egyedi hangját és stílusát fejezze ki.

A zeneszerző és előadóművész mellett a közönség szerepe is elengedhetetlen a megzenésített versek előadásában, hiszen a vers és a zene találkozását a hallgatóság fogadja be, és az alkotás hatásának teljes kibontakozása csak a közönség jelenlétével és reakciójával együtt érhető el. A hallgatóság közösen éli át az előadó által kifejezett érzelmeket és üzeneteket, így szerves része lesz az előadásnak. Akkor mondható egy előadás sikeresnek, ha a befogadó gazdagabb élményekkel, érzelmekkel és gondolatokkal távozik az eseményről, mint ahogyan érkezett.

A HANGSZERES ZENE ÉS A VERS

A zene önmagában is rengeteg érzést és gondolatot képes átadni a hallgatók számára. Szavak nélkül is megszólítja a befogadó közönséget. A vers megzenésítésekor a zeneszerző dönthet úgy is, hogy szavak és emberi hangok helyett a zene eszközeit használva ad át értéket a hallgatóság számára, és ehhez kizárólagosan hangszeres zenét alkalmaz.

A programzene olyan hangszeres zene, amely zenén kívüli hangulatot, fogalmat, eseményt, tartalmat fejez ki, és általában más művészeti ágakból inspirálódnak, mint az irodalom vagy a képzőművészet. Ilyenkor az alkotó összekapcsolja a zene eszközeit a zenén kívüli élmények tartalmával, és a figyelmét a program tartalmára összpontosítja a zene belső lényege helyett.

A hangszeres zene ugyan nem tartalmaz dalszöveget, a vers pedig nem jelenik meg leírt vagy kimondott formájában, a szerző mégis forrásként hivatkozik rá, a versben leírt gondolatokat, helyzeteket intermediális fordítással a zene nyelvbe ülteti át. A zeneszerző ugyanakkor hivatkozhat a megzenésített szövegre forrásként, hiszen a hangszeres műveknél nagyon nehéz tisztán és egyértelműen nyilatkozni a szöveg zenére tett hatásáról. Az alkotói folyamat során az ösztönző forrás formáló hatása eltűnhet, átalakulhat, így a hangszeres zene irodalmias magyarázata a legtöbb esetben nem bizonyítható. A források és a megírt programok inkább az alkotó folyamat boncolgatásában játszhatnak szerepet, mintsem a kész mű értelmezésében (Szegedy-Maszák, 2013, 341–342).

A költészet ihlette programzenét tekinthetjük a megzenésített versek egyik típusának, azonban úgy gondolom, hogy sokkal inkább érzékelhető a zene és a költészet kapcsolata és egyenrangúsága a megzenésítések azon formájánál, ahol a zenén túl a vers szövege is érzékelhetően megjelenik.

AZ ÉNEKELT VERS

Az énekelt vers egy olyan zenei műfaj, amelyben egy lírai költemény énekhangon, vokális szólamon vagy kóruson keresztül kerül előadásra. A versben megfogalmazott érzelmeket, személyes gondolatokat az énekes az emberi hang erejével adja át a hallgatóság számára. Az előadás hangszeres zenével is kiegészülhet, ennek legfőbb célja ilyenkor az énekhang támogatása, a szöveg és a zenei alap kapcsolatának kiemelése, és az adott zenei stílus megfelelő kifejezése. Az énekelt vers nem csupán a költemény egyszerű zenei átdolgozása, hanem egy új művészi alkotás létrehozása a költői szöveg és a zenei kompozíció egymásra hatásával.

Az énekelt versek sokféle stílusban hozzák el a költészetet a hallgatókhoz. Ennek kiválasztása befolyásolhatja a vers hangulatát, erősítheti, de egyúttal eltüntetheti is azt. Az érzelmi hatás kiváltásának szándéka általános sajátosság az énekelt verseknél. Gyakran dolgoznak fel olyan szövegeket, amelyek a szerelemről, vágyról, veszteségről, reményről szólnak. A zenei elemek ezen érzelmi hatások fokozását segíthetik elő. A zene és a vers egyenrangúsága nem állandó jelenség a megzenésítés folyamán. Mindkettő jelen van az énekelt versekben, és egyaránt hozzájárulnak a mű művészi értékéhez, azonban előfordul, hogy az egyik alárendeli magát a másik javára. A költői művek általában nyitottak a továbbfejlesztésre, így lehetőséget kínálnak a vers újraértelmezésére, új kontextusba helyezésére, és az érzelmelek hangsúlyozására vagy finomítására. Az alkotói szabadság azonban nem mindig korlátlan, és együttműködés esetén a költő is beleszólhat a feldolgozásba. A megzenésített versek jól alkalmazhatók az oktatásban. Segíthetnek az irodalmi művekkel való ismerkedésben, elősegíthetik azok megértését és értékelését. A megzenésített versek könnyen beépíthetők a tanóra menetébe, alkalmasak az iskolai tananyagok színesítésére, a memoriterek elsajátításának megkönnyítésére, valamint segítenek az érzelmi intelligencia, az érzékenység és a kreativitás fejlesztésében.

AZ ÉNEKELT VERS SZÖVEGE

Az énekelt vers a költői mű szövegére támaszkodik elsősorban, ezért érdemes e kettő viszonyát közelebbről szemügyre venni. Felmerülhet a kérdés: egy megzenésített versnek mennyire kell támaszkodnia az eredeti költeményre? A zeneköltő mennyire élhet az alkotás szabadságával, és mennyire nyúlhat bele a feldolgozandó vers szerkezetébe?

A legtöbb költemény jellegzetes ritmussal rendelkezik, így eleve hordoz magában zeneiséget. A zeneszerző a vers lüktetését maradéktalanul át tudja emelni, így a szövegen kevés vagy gyakorlatilag semmilyen változtatást nem kell végrehajtani – amennyiben nem szeretne. Azonban egyes költemények ritmikája és melódiája nem mindig ültethető át változtatás nélkül a zenei darabba, ezért a zeneköltőnek néha bele kell nyúlnia az eredeti mű szerkezetébe a zeneiség megtartása érdekében.

Egy versnek a megzenésítése nem feltétlenül teszi semmissé az eredeti művet, inkább újraalkotja azt, és ennek az új alkotásnak a részévé válik. Ugyan szövegében hasonlíthat a két alkotás, és a vers gondolati tartalma átültethető, azonban a forrás hű tolmácsolása nem számonkérhető. Az énekelt versek műfaja sokrétűnek és összetettnek bizonyul, nincs egyértelmű válasz arra, hogy a zeneszerző alkotói szabadsága meddig érhet.

A megzenésített versek dalszövegei és az eredeti versek szövegei nem mindig azonosak. Az eltérés nagyságát tekintve három fő csoportot különböztetnek meg:

1. Teljes szöveghűség – A zeneköltő maradéktalanul átveszi az eredeti vers szövegét, a vers struktúrája azonban kicsit változhat.

2. Enyhe feldolgozás – A zeneszerző meghagyta az eredeti vers nagy részét, de némi változtatást végez rajta: kihagy szövegrészeket, megcseréli a szavak sorrendjét vagy egyenesen új kifejezéseket alkalmaz.

3. Radikális feldolgozás – A forma megtartása helyett a vers mondanivalóját kívánja a megzenésített mű középpontjába helyezni a szerző. Gyakran áttemeli a vers üzenetét a zeneszerző korába, új nyelvezetet alkalmaz.

TELJES SZÖVEGHŰSÉG – PARADIGMA ZENEKAR: ŐRIZEM A SZEMEDET

A teljes szöveghűség szemléltetéséhez Ady Endre versének feldolgozását választottam. A felvidéki Paradigma zenekar számára a versek megzenésítése és fő mondanivalójának dallamba foglalása a cél, ezért fontosnak tartják, hogy a feldolgozott vers szövege minél eredetibb formában maradjon meg.

A két alkotás szövegét összevetve csak elenyésző mértékű változás figyelhető meg. Az eredeti vers az *Őrizem a szemed*, míg a Paradigma zenekar az *Őrizem a szemedet* címet adta a megzenésített változatnak (web 1). A vers szövege nem is, inkább struktúrája változik meg: az utolsó két sor ismétlésével zárul.

Ady Endre: Őrizem a szemed

(...)

Nem tudom, miért, meddig

Maradok meg még neked,

De a kezedet fogom

S őrizem a szemedet.

Paradigma: Őrizem a szemedet

(...)

Nem tudom, miért, meddig

Maradok meg még neked,

De a kezedet fogom

S őrizem a szemedet.

De a kezedet fogom

S őrizem a szemedet.

A vers az első világháború idején, a költő Boncza Bertával kötött házassága után íródott. Az öregedő Ady Endre szerelmi vallomásának hangvételét elsősorban a védelmet, megnyugvást kereső és nyújtó gesztus határozza meg. Csinszka adta meg számára az otthont, a békét és a biztonságot a háború pusztításai közepette. A vers elégikus és rezignált hangulatot sugároz, de érezhető a gyengédség és a boldogság adta nyugalom. A kéz érintése és az őrző tekintetek erős, bensőséges kapcsolatot ábrázolnak a költő és felesége között, miközben arról tesz vallomást Ady, hogy bár tart az éppen zajló viszályoktól, és nem tudja, mit hoz a jövő, kedvese mellett kívánczok maradni.

A Paradigma zenekar érzékletesen teremti meg a vers hangulatát. A dal két női hangra íródott, két akusztikus gitár kíséretében. A felállítás egyszerű, ami összhangban van a vers nyugodt és kétségeket felidéző hangvételével. Nincs refrén, az utolsó két sor ismétlése azonban következtetni enged, hogy a kapcsolatuk harmonikus ábrázolása előbbre való szempont volt a megzenésítés folyamatában.

ENYHE FELDOLGOZÁS – KÁVÉSZÜNET ZENEKAR: A FEHÉR CSÖND (FEAT. 6363)

Ismételten egy Ady-vers ihlette megzenésítést hoztam példának, ezúttal az enyhe feldolgozás kategóriájában. A Kávészünet tagjai kezdetekben leginkább azért zenéltek, hogy a közönség jól érezze magát. Később kezdett nyilvánvalóvá válni számukra, hogy a versek és az irodalom megzenésítés útján történő megjelenítése és népszerűsítése fontos a mai világban. Létrehozták a Trendhagyó Irodalomóra programsorozatát, melynek keretén belül különböző iskolákba látogatnak el, hogy a fiatalok számára közelebb hozzák az irodalmat a versek megzenésített előadása által. Mivel egyik fő céljuk, hogy az énekelt versek útján a diákok számára könnyebbé és gyorsabbá tegyék a verstanulást, ezért a versszövegeket eredeti formájukban igyekeztek meghagyni. Későbbi albumaikon azonban egyre inkább élnek az alkotói szabadság adta lehetőségekkel, saját szövegek is megjelentek és már különböző versek átíratát, illetve parafrázisait zenésítik meg (web 2).

A fehér csönd szövegének első nyolc sorát változatlanul felhasználták a dal első két versszakaként, az utolsó négy sort pedig refrénként építették bele a megzenésítésbe (web 3). Csak néhány sorvégi írásjelnél lelhető fel kisebb változás. Érdeemes megemlíteni, hogy a zenei alap eredetileg nem a szöveghez íródott, Ady Endre versére csak később találtak rá (web 4).

Ady Endre: A fehér csönd

Karollak, vonlak s mégsem érlek el,
Itt a fehér csönd, a fehér lepel.
Nem volt ilyen nagy csönd még soha tán,
Sikolts belé, mert mindjárt elveszünk,
Állunk és várunk, csüggedt a kezünk,
A csókok és könnyek alkonyatán.
Sikoltva, marva bukjék rám fejed
S én tépem durva bársony-testedet
(...)
Átkozlak, téplek, marlak szilajon,
Átkozz, tépj, marj és sikolts, akarom.
Megöl a csend, ez a fehér lepel:
Úzz el magadtól, vagy én üzlek el.

Kávészünet x 6363: A fehér csönd

Karollak, vonlak s mégsem érlek el:
Itt a fehér csönd, a fehér lepel.
Nem volt ilyen nagy csönd még soha tán,
Sikolts belé, mert mindjárt elveszünk,

Állunk és várunk, csüggedt a kezünk
A csókok és könnyek alkonyatán.
Sikoltva, marva bukjék rám fejed
S én tépem durván bársony-testedet.

Refrén:

Átkozlak, téplek, marlak szilajon,
Átkozz, tépj, marj és sikolts, akarom.
Megöl a csönd, ez a fehér lepel:
Úzz el magadtól, vagy én üzlek el.

A fehér csönd zenei adaptációja Sára Gergely (6363) rapper közreműködésével született meg. A meglévő vers felhasználása helyett saját szöveget írt, amelynek szavait és részleteit a *Léda asszony zsoltárai* ciklus további verseiből ragadta ki (web 4).

A vár fehér asszonya, A tó nevetett, Léda a hajón Emlékszem a várra, a tóra, a hajóra,
meg a szemedben a rózsákra is.

Léda asszony zsoltárai Noked írtam mindent,
de te máglyára dobtad a zsoltáraid.

Hunyhat a máglya Most már *hunyhát a máglya*,
többet nem látom hunyni a szemed

Vad szirttetőn állunk Nézem a sötétet a *szirttetőről*
és nézem, ahogy behullik a „veled”.

Félig csókkolt csók Hiába akartalak megtartani,
nem lesz több utolsó mosoly már.
Nem láthatom többet, ahogy *félig csókkolt csók*
után a lifthez osontál.

Elbocsátó, szép üzenet Fáj, hogy tovább mentél,
de már nem mondhatom, hogy várj egy percet,
mert *százsorszép* voltál,
de én *eltörtelek* mégis *százegyszerre*.

Ady Endre és Léda szerelme tele volt szenvedéllyel. Az örökös elválás és egymásra találás diszharmóniája nemcsak a kapcsolatukra volt jellemző, hanem a Léda-versek hangulatvilágát is megalapozta. A távolság és közelség játéka során vált mindkettőjük számára ez a viszony egyszerre öröm és kín forrásává. Ezt az örömnélküli, tragikus és rejtelmes színezetű világot, a se veled, se nélküled állapot szenvedélyességét teremti meg a megzenésített vers.

RADIKÁLIS FELDOLGOZÁS – RED BULL PILVAKER: FALU VÉGÉN KURTA KOCSMA...

A radikális feldolgozás esetében Petőfi Sándor versének átiratával foglalkozom. Közelebb hozni a fiatalokhoz az irodalmat és a történelmet, és létrehozni a 1848-as megemlékezések egy olyan formáját, ami a fiatalokat is megszólítja – röviden ez a Red Bull Pilvaker célja. A folyamatosan kibővülő és megújuló csoport a klasszikus költők verseinek újragondolásával és átírásával tömegeket szólított meg, és minden évvel egyre több fiatalhoz jutottak el ezek a megzenésített versek.

Az eredeti vers és a dal is egy kocsmában játszódik, ahol a jókedv és a hangos zene a fogadó falain túl is érzékelhető, a szóhasználat azonban egészen más az átiratban. A feldolgozás ötvözi a népies hangzást a hip-hop és rap zene világával. A népzenei motívumokkal kiegészült refrén megidézi a falusi kocsmá alaphangulatát. Az első versszakban szereplő Szamos megjelenik a dalszövegben is. Utalást tesz a legényekre, azonban kitér arra, hogy itt nemcsak szegények, hanem már tehetősebbek is mulathatnak. Ezzel a részlettel már átírja az eredeti mű koncepcióját (web 5).

Petőfi Sándor: Falu végén kurta kocsmá...

Falu végén kurta kocsmá,
Oda rúg ki a Szamosra,
Meg is látná magát benne,
Ha az éj nem közeledne.

Red Bull Pilvaker: Falu végén kurta kocsmá

Refrén:
Húzza a zsvány a nótádat, barna legény,
Hosszú út vezet a falu végi Szamos felé.
Hidd el, itt mulat most mindenféle gazdag szegény,
Együtt a közös nyelv a pohár aljáig is elér.

Az első verze részletezi a kocsmái élet főbb momentumait, itt még pár eredeti versrészlet is megjelenik, de a rap szövegeinek nyelvezete miatt teljesen eltávolodik a Petőfi által megalkotott kocsmái hangulattól. A modern szavak használata már nem a népies falusi világot idézi meg, sokkal inkább csak egy mai értelemben vett vidéki szórakozóhely életképét ábrázolja.

Falu végén kurta kocsmá,
Oda rúg ki a Szamosra,
Meg is látná magát benne,
Ha az éj nem közeledne.

Az éjszaka közeledik,
A világ lecsendesedik,
Pihen a komp, kikötötték,
Benne hallgat a sötétség.

De a kocsmá bezzeg hangos!
Munkálódik a *cimbalmos*,
A legények kurjongatnak,
Szinte reng belé az ablak.

„*Kocsmárosné*, aranyvirág,
(...)”

Falu végén egy kurta kocsmá,
A rossz nyelvek azt mondják, itt mulat a falu mocska.
Egy kis ócska, koszos talponálló,
De eltemetni a bánatot, hidd el, pont kiváló

Ha éjszaka közeleg, lecsendesül a világ.
A kocsmá bezzeg hangos, koccannak a tequilák.
Cimbalmos helyett itt DJ a zenész,
Ha bemész, pár pia benéz, de egye a penész!

Kocsmárosné vigyorog, ma is szalad a szekér,
(...)

A folytatásban kerül sorra a kiszűrődő zaj okozta kellemetlenség megjelenítése. A versben a bekopogó szomszédokról keveset tudunk meg, csak annyi nyilvánvaló, hogy valamilyen formában megkéri az ott tartózkodókat, hogy halkuljanak el. A megszólított legény azonban mit sem törődik a kéréssel, és változatlanul folyik tovább az éjszakai élet. Az átírt verzióban inkább a mások igényeivel mit sem törődő mentalitás érzékelhető. A késő éjszakába nyúló hangoskodás miatt a csend őrrei érkeznek a helyszínre.

Bekopognak az ablakon:
„Ne zúgjatok olyan nagyon,
Azt üzenni az uraság,
Mert lefeküdt, alunni vágy.

„Ördög bújjék az uradba,
Te pedig menj a pokolba!...
Húzd rá, cigány, csak azért is,
Ha mindjárt az ingemért is!”

(...)
A szomszéd *bekopog*, hogy szóljak nekik a neszér’
Hát szóljon nekik, aki akar, de az nem leszek én.

Pár óra múlva, mint egy rossz átok,
A zajra meg a fényre gyűlenek fakabátok.
De a végét nem vehetik a zenének,
Amíg bírják a legények, az a lényeg!

A rendőrök megjelenésével már lényegesen elrugaszkodunk az eredeti vers történetétől. Ezután a csendháborítás fiktív következményeit mutatják meg a megzenésített átiratban. Petőfi versében a szerényhangú szomszéd kopogtatása következne, azonban a Pilvaker feldolgozásában ez a jelenet nem szerepel. Az új történetszál vége mégis közeledik az eredeti versben történt eseményekhez, ugyanis így vagy úgy, de a zenének vége lett.

Végét vetik a zenének
S hazamennek a legények.

Véget vetek én a zenének,
És a falutól is búcsúzhattok, legények!

Az utolsó refrént követően egy zárógondolat hangzik el, ami kurtán, sejtelmes módon vázolja a történet kiindulópontját:

Pihen a Nap, táncol a Hold,
A világ csendes, zaj jön a szomszédból.

A tanulmány bírálati folyamaton ment keresztül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ady Endre (1999): *Ady Endre összes költeményei*. MEK elektronikus kiadás. Eredeti kiadvány: *Verstár '98 [elektronikus dok.]: a magyar líra klasszikusai: félszáz költő összes verse*. 1998. Budapest. Arcanum. ISBN 963 85923 1 1
- Petőfi Sándor (2008): *Petőfi Sándor összes költeménye*. Debrecen. Tóth Könyvkereskedelem és Kiadó Kft. 888 oldal. ISBN 978-963-596-630-1
- Szegedy-Maszák Mihály (2013): *A mű átváltozásai*. Budapest. Pesti Kalligram. 391 oldal. ISBN 978-80-8101-719-3
- web 1: Paradigma: Őrizem a szemedet <https://youtu.be/dJeBK-qOaWw> [letöltve: 2023.03.17.]
- web 2: https://youtu.be/M_Z4kkI_GAs [letöltve: 2023.03.18.]
- web 3: Kávészünet x 6363: A fehér csönd <https://youtu.be/Yb00AdFu2z4> [letöltve: 2023.03.18.]
- web 4: <https://youtu.be/Ph1-xfDj2oQ> [letöltve: 2023.03.18.]
- web 5: Red Bull Pilvaker: Falu végén kurta kocsmá (Lábas Viki, Sub Bass Monster, Fluor) <https://youtu.be/1tzSXVjOVmK> [letöltve: 2023.03.19.]

